

Marxismien argumentoinnista

– Wolfgang Fritz Haugin haastattelu

Wolfgang Fritz Haug, Länsi-Berliinin Freie Universitätin filosofian professori, vieraili syksyn 1981 alussa Suomessa. Hänet tunnetaan meillä jo laajalti aikakauslehti DAS ARGUMENTin julkaisijana: tämän lehden artikkeleita on usein käännetty myös Tiede ja edistyksen palstoille. Haug on myös itsenäinen tutkija, joka on ehtinyt vaikuttaa monella alueella. Ehkä parhaiten hänet tunnetaan tavaraestetiikan kritiikin isänä. Tämä suuntaus, joka tarkastelee tarpeiden ja viettien manipulaatiota joukkotiedotuksesa, mainonnassa ja markkinoilla, on Suomessa vaikuttanut mm. TANDEMin tunnettuun mainontaraporttiin. Nytemmin Haug on ulottanut tavaraestetiikan kritiikkiään erityisesti ideologian ja kulttuurin ongelmiin, osaksi yhdessä ideologiateoriaprojektin kanssa. Eräs Haugin toiminnan ulottuvuus on ollut materialistisen tietoteorian kehittäminen ja tältä pohjalta ”Pääoman” tulkitseminen. Tänä vuonna ilmestyykin suomeksi hänen kirjansa, joka koostuu luennoista johdannoksi ”Pääoman” opiskeluun. Tutkijaliiton kautta on tulossa artikkelikokoelma, joka sisältää erityisesti tavaraestetiikan kritiikkiä ja kulttuuritutkimukseen liittyviä tekstejä.

T&E: Suomalaisissa tutkijapiireissä monet tuntevat Sinut aikakauslehti DAS ARGUMENTin julkaisijana. Kuinka luonnehtisit tämän lehden linjaa ja tehtäviä?

WFH: Me määrittelemme toimituksellisen ohjelmamme keskeisesti näin: teoreettinen kehittäminen ja keskustelu tulevan vasemmistoliiton perspektiivissä. Käännymme työn, tieteen ja kulttuurin voimien puoleen, joiden artikuloitumista ja toimintakykyä haluamme edistää. Työväenliikkeen ja sivistyneistöliikkeen ohella kohdistamme huomiomme naisliikkeeseen ja ekologiseen liikkeeseen. Olemme vuodesta 1962 ensimmäisenä länsisaksalaisen vasemmiston keskuudessa käsitelleet teemaa seksuaalisuus ja herruus/naisten vapautuminen

systemaattisesti ja säännöllisesti. Niinikään ARGUMENT perustettiin opiskelijaryhmien julkaisuksi atomivarustelua vastaan 1959: ainakin atomiongelmiin käsittelyssä, jotka nykyään ovat leimahtaneet esiin ydinenergian problematiikassa, aikakauslehtemme on kuulunut alkuunpanijoihin.

Mutta emme tee vain aikakauslehti ARGUMENTia, vaan myös kirjasarjaa ARGUMENT-SONDERBÄNDE ja sarjaa ARGUMENT-STUDIENHEFTE, joissa painamme perustavan tärkeitä keskustelupuheenvuoroja koulutustarkoituksiin ja auttamaan teoreettisen kulttuurin muodostumista. Tässä koko ohjelmassa on monia temaattisia painopisteitä. Laajin osaohjelmamme on esimerkiksi sosiaalilääketiede, siis edistysellinen lääketiede. Tämän ohella voi mainita kriittisen psykologian, automaatiotutkimuksen, kulttuuri- ja ideologiateorian, vaihtoehdoisen talouspolitiikan, ekologian. Käymme myös keskustelua sosialismista. Aikakauslehdessämme on sellaisia osastoja kuin työväenluokan historian kirjoittaminen ja stalinismitutkimus, joilla haluamme antaa perustaa sosialismikeskustelulle historiallisen tutkimuksen ongelmakenttien osalta.

T&E: Omissa töissäsi olet puhunut paljon materialismista ja korostanut sen merkitystä. Mikä tämä merkitys on? Millaisena näet marxilaisen materialismin erityisyyden?

WFH: Modernin marxismien ”syntymätodistuksessa”, Feuerbach-teeseissä, on toteutettu kaksinainen katkos: katkos idealismien kanssa ja katkos spekulatiivisten, ”havainnoivien” materialismien kanssa. Niin kauan kuin marxismi haluaa pysyä elävänä, sen täytyy aina syntyä uudelleen. Feuerbach-teesit ovat erinomainen muistutus marxilaisesta tulevaisuudesta menneisyydessä.

Toteutui siis katkos havainnoivan materialismin kanssa, joka lähestyy todellisuutta vain objektin muodossa, ei subjektiivisesti, *praktisesti*. Ja katkos idealistisen subjektivismin kanssa, joka tuntee vain henkisen toiminnan, mutta ei työtä, elinehtojen tuottamisen ja muuttamisen toimintaa. Feuerbach-teesien ”uutta materialismia” kiinnostaa olioiden tuleminen niiden toimintayhteydessään. Niiden tuleminen ja yhteistoiminnan ulkopuolella oliolla ei ole mitään ”olemusta”.

T&E: Kirjasi ”Vorlesungen zur Einführung ins ’Kapital’” (“Luentoja ’Pääomaan’ johdatteliseksi”) ilmestyy tänä vuonna suomeksi. Kuinka tätä Marxin perusteosta tulisi lukea nykyisin, ajatellen erityisesti korostamaasi ”uuden materialismin” näkökulmaa?

WFH: Varsin ajankohtainen on ”Pääoman”, siis poliittisen taloustieteen kritiikin, anti-ekonomistinen lukutapa. ”Ekonomismiksi” kutsun kaiken ja jokaisen redusoimista taloudelliseen, siis erään dimension absoluuti-soimista, joka tosin on perustava, mutta joka on käsitettävä monimutkaisessa vuorovaikutussuhteessa muiden suhteellisen itsenäisten instanssien kanssa olevaksi. Poliittisesti ekonomismia vastaa luokkareduktio. Siinä on reformistinen ja stalinistinen variantti. Poliitiikka, kulttuuri, myös teoreettinen kulttuuri, ideologia jne. käsitetään pelkkinä talouden ”heijastumina”. Käytäntö, praxis, toimiva käsitäminen ja asioihin tarttuminen, hävitetään enemmän tai vähemmän ”rautaisista laeista” puhumisen taakse (Kautskysta Staliniin). Teoreettisesti niin sanottu pääomalogiikka meni jopa pidemmälle: se redusoi historian enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti taloudellisten kategorioiden itsejohtamisprosessiin. Tästä tolkkutuudesta ja näistä vahingollisista poliittisista ideologioista on tehtävä välirikko. Mutta onko tällöin tehtävä välirikko myös Marxin ”Pääoman” kanssa? Silloin tehtäisiin välirikko tieteelliseen perustanasettamiseen.

Siis on mentävä leijonien luolaan. Meidän täytyy kehittää sellainen taloudellisen teorian lukemistapa, joka tarttuu ekonomismiin sielä, mistä se nousee. Tätä tarkoitusta varten riittää, että Marxin teoria löydetään uudelleen. Ja tämä merkitsee: käsittää se tuotanto-aktistaan käsin. Havaitsemme tällöin, että keskeisissä kohdissa hän rekonstruoi taloudellisten muotojen ja funktioiden synnyn viittamalla käytännön välttämättömyyteen. ”Johdannossa Pääomaan” olen yrittänyt osoittaa tämän arvomuodon analyysin kohdalla.

”Pääomaa” luettaessa on hyvä seurata äärimmäisen tarkkaavaisesti käsitteiden ja tietojen kehittelyä. Jotta pystyisimme käyttämään tätä kirjaa mielekkäästi, meidän on nimittäin kehitettävä sen teoriaa edelleen. Meidän on pystyttävä soveltamaan sitä sellaiseen yhteiskunnalliseen todellisuuteen, jollaista ei ollut Marxin aikana ja jota Marx ei myöskään voinut nähdä ennakoita. Tällaiseen soveltamiseen suuntautuva lukutapa ei voi merkitä muuta kuin sitä, että ratkaiseva huomio annetaan käsitteenmuodostukselle ja tiedonsaavuttamisen tavalle.

T&E: Kuinka yleisemmin ottaen luonnehtisit marxismia tieteenä? Nykyään väitetään usein, että marxismia tulee täydentää erilaisilla sosiologian, psykoanalyysin jne. kannoilla. Miten vastaat näihin väitteisiin?

WFH: Marxismi ei loppujen lopuksi ole mikään erikoinen oppirakennelma, vaan laaja yritys ja ponnistus nähdä ja hahmottaa todellisuus työtätekevien ja riistettyjen luokkien näkökannalta sekä yhteiskunnallisen työn suunnitelmallisen ja demokraattisen organisoiminnan perspektiivissä. Tietystä mielessä on siten parempi puhua tieteellisestä sosialismista. Tällä ei voi olla minkäänlaisia varauksia ja rajoja tutkia määrättyjä kohteita, kokeilla metodeja, vetää mukaan eri näkökohtia.

Pidän väitettä, että marxismi ei pysty saavuttamaan riittävää tulkintaa yhteiskunnasta

mielettömänä. Tällä lausumalla on parhaassa tapauksessa seuraava sisältö: marxilaisen teorian määrätty kanta, marxilaisen ajattelun määrätty koulu ei kykene tai ei vielä kykene tiedostamaan määrättyjä yhteyksiä. Itse asiassa esimerkiksi marximin klassikoiden teorit eivät riitä ilman edelleenkehittelyä käsittelemään nykytodellisuutta tai kehittämään ratkaisuja vasta ilmestyneisiin ongelmiin. Kuten Marx aikanaan omilla tutkimusalueillaan opiskeli ja käytti hyväksi porvarillisia teorioita, niin samoin meidän tulee tehdä laajalti nykyisin. Kieliteoria, persoonallisuusteoria, ideologiateoria, erityisesti politiikan teoria ovat eräitä alueita, joilla on polttavia kehittelytarpeita.

T&E: ... Voidaanko sitten puhua erillisistä marxismien tieteen-teoriasta?

WFH: Itse ymmärrän marxismien tieteen-teoriassa sitä tapaa, jolla marxismi perustelee itsensä tieteellisenä teoriana ja oikeuttaa tämän perustelunsa sekä ajattelee yhteiskunnallisen ja institutionaalisen olemassaolonsa. Tätä perustelua ei vain ole paljon kehitetty. Esittäisin teesinomaisesti eräitä tähän kehittelyyn liittyviä ongelmia.

(1) Juuri marxilaisen teorian ainutlaatuisen käytäntöön suuntautuneisuus, praxisorientaatio, joka on muotoiltu ilmauksessa ”teorian ja käytännön ykseys”, tekee käytännön erityisen haavoittuvaksi teoreettisten hajaantumisten kautta. Tätä kautta tämä ilmaus voi muodostua teoreettisen kehityksen esteeksi. Teorian ja käytännön yhteys on siten ajateltava uudelleen. On annettava paljon suurempi suhteellisen itsenäisyys teorialle ja toisaalta paljon pienempi välitön käytännöllinen pätevyysvaatimus teorialle.

(2) Marxilainen teoria on yhtenäinen, muttei itseensä sulkeutunut. Haluan muotoilla sen avoimuuden tavalla, joka pitää kiinni vaatimuksesta tiedostaa kokonaisuus yhteys käytän-

nöllisessä tarkoituksessa ja kiistää paikan kaikelta toispuoleiseen suuntautavalta mystisismiltä.

(3) Teoreetikon täytyy oppia ajattelemaan yhdessä kahta vaatimusta, jotka arkiymmärryksessä näyttävät sulkevan toisensa pois: vaatimusta ajatella ajattelua mahdollisena ja jopa välttämättömänä. Tässä mielessä marxilainen teoria ei ole vain homogeeninen prosessi, vaan ristiriitainen ja pluraalinen prosessi, jossa samanaikaisesti kuullaan monia keskenään ristiriitaisia ääniä.

(4) Keskeiseksi tulee siten ratkaisun, näiden vastakohtien keskustelun organisaatio. Aivan liian usein marxilaiset teoreetikot ovat itse huutaneet sosialistista (valtio- tai organisaatio-) valtaa avukseen kilpailussa muiden teoreetikkojen kanssa. Ja meidän intellektuaaliset vihamielisyytemme kuuluvat määrättyistä syistä myrkyllisimpiin ja pahansuovimpiin. Paljon vahinkoa sosialistiselle liikkeelle on koitunut sellaisista vihollisuuksista.

T&E: Millä tavalla itse olette pyrkineet organisoimaan mielipiteenvaihtoa? Olemme kuulleet eräänlaisen kansanyliopiston perustamisesta Länsi-Berliiniin.

WFH: Todellakin, kansanyliopisto (Volksuni) on suurimpia saavutuksiamme viime vuosina. Kansanyliopiston nimi tulee Ruotsista, jossa Centrum för marxistiska sällsamtudier on järjestänyt vastaavia tapahtumia. Meille kyseessä on ennen muuta se, että työn, tieteen, kulttuurin ja ympäristöliikkeen voimille tarjotaan mahdollisuus käsitellä ongelmiaan teoreettisesti. Tapahtuman järjestäjänä ovat yksityiset ammattiyhdistysihmiset ja tutkijat – eivät mitkään organisaatiot. Tämä projekti on tullut mahdolliseksi, vaikka vaivastaso on poliittisesti heikko, sillä työläisten kanssa yhteistyöhön suuntautuva tiede ja vaihtoehtokulttuuri on vahvempi kuin koskaan Saksan liittotasavallassa. Samoin am-

mattiliittojen kiinnostus taloudellisen kehityksen sisältämiin tieteellisiin aineksiin on kasvanut. Pyrkimyksenä on myös edistää naisliikkeen yhteydenpitoa ammattiyhdistysten ja tieteen edustajiin.

Ensimmäisen, keväällä 1980 pidetyn kansanyliopiston esiintyjistä voidaan mainita Klaus Holzkamp, Robert Jungk, Ernesto Laclau, Rudolf Bahro, Uwe Wesel, Ingeborg Drewitz, Frigga ja Wolfgang Fritz Haug sekä Wolf Biermann. Aiheet ulottuivat vuoden 1945 jälkeisestä naiskirjallisuudesta aurinkoenergiaan ja Marxin ”Pääoman” suhteeseen ekonomisiin. Mukana oli eri poliittisia voimia, kristittyjä, nais- ja ympäristöliikkeen jäseniä, tutkijoita.

Tämän jälkeen kansanyliopisto alkoi laajentua koko vuodelle. Lisäsimme eri suunnitteluryhmien autonomiaa, ja toiminta on kasvanut jatkuvasti. Kesäkuun alussa 1981 kokoonnuimme Länsi-Berliiniin. Keskustelukysoyksinä ovat mm. kuinka oppia Gramscilta? Millaista on feministinen teologia? Mitä on sosialistinen kansankulttuuri?

T&E: Miten sitten arvioisitte kansanyliopiston toiminnan tuloksia ja miltä tulevaisuus näyttää?

WFH: Kansanyliopiston tuloksia on arvioitava tavoitteiden suhteen. Tavoitteenahan on ollut saattaa yhteen erilaisia maailmankatsomuksellisia ja poliittisia näkemyksiä omavia vasemmistolaisia ryhmiä ja henkilöitä ja kehittää vasemmiston sisällä tehokkaampia ja ystävällisempiä toimintamuotoja. Tämän tavoitteenasettelun ovat sanelleet reaaliset ongelmat, joita on ollut muun muassa niin työtätekevien ja akateemisen sivistyneistön välillä kuin ylipäänsä vasemmiston sisäisessä keskipakoisessa keskustelussa. Kansanyliopiston perustamisella ei uskottu voitavan suoraan poistaa näitä ongelmia, mutta kylläkin ajatel-

tiin sen edesauttavan ratkaisuihin pääsemistä. Ratkaisuihin on pyritty rauhanomaisen argumentoinnin avulla: kansanyliopistossa valitseekin osallistujien kesken samanlainen julistettu rauhantila kuin Olympiakisoiissa.

Tavoitteiden toteuttamisessa on epäilemättä paljolti onnistuttu. Monet erilaiset vasemmiston ryhmät ja liikkeet (naisliike, rauhanliike, ekologinen liike jne.) ovat löytäneet toisensa yhteisessä keskustelussa ja toiminnassa luopumatta autonomiastaan. Kysymys ei ole vain osallistujien suhteellisesta itsenäisyydestä, vaan todellisesta omaehtoisuudesta, jota ulkoinen organisatorinen pakko ei alista. Kansanyliopisto on tavoitteensa mukaisesti pystynyt lisäämään osallistujien toimintamahdollisuuksia, jolloin voidaan puhua toteutuneesta vasemmiston rakenteellisesta hegemoniasta ilman hegemoniaa.

Esimerkiksi vasemmistolaiset protestantit ja katoliset kohtasivat toisensa ensimmäistä kertaa kansanyliopistossa. Tämä osoittaa, että kansanyliopisto edustaa onnistuneesti eräänlaista vasemmiston yhteenliittymisen uudenlaista kulttuurin tyyppiä. Kansanyliopisto on projekti, joka on järjestäytyneet kulttuurin tasolla, kulttuuriyhteisössä eikä valtiollisessa yhteisössä. Tämä projekti noudattaakin erilaisia lainmukaisuuksia kuin jokin puolue. Vaikka kansanyliopiston tärkeänä tehtävänä on yhteistoiminnan järjestäminen työtätekevien kanssa, sitä ei pluralistisena muodostumana voi palauttaa pelkästään työväenluokan näkökulmaan, jota se ei voi myöskään ohittaa. Osallistujiensa toiminnan kautta kansanyliopisto pyrkii etenemään kulttuurin koko laajalla rintamalla moninaisena ja mahdollisimman monilukuisena. Tässä suunnassa epäilemättä riittää toimintamahdollisuuksia, joskin myös vaikeuksia. Mutta ytimeltäänhan kansanyliopisto on omaehtoinen oppimisprosessi, jossa tulevaisuus on aina haaste.